

SPREMNA BESEDA

Pričujoča dvojna številka Slavistične revije se bo od dosedanjih, rednih in posebnih številki razlikovala po vzdevku Trubarjeva številka, saj je namenjena počastitvi petstote obletnice rojstva Primoža Trubarja, ki smo jo praznovali v letu 2008. V njej je zbranih 28 razprav, ki so jih napovedale krajše vsebinske predstavitve na mednarodnem simpoziju *Slovenski knjižni jezik 16. stoletja*. Simpozij, ki je potekal od 17. do 19. aprila 2008 v Ljubljani, v Prešernovi dvorani SAZU, je priredila Sekcija za zgodovino slovenskega jezika Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. K njegovi odmevnosti so pripomogli tudi člani častnega odbora simpozija in častni gostje na otvoritveni slovesnosti, zlasti predsednik države, dr. Danilo Türk. Udeležence simpozija so poleg njega pozdravili tudi gospod Zoran Jankovič, predsednik Mestne občine Ljubljana, akad. Boštjan Žekš, predsednik SAZU, in dr. Oto Luthar, direktor ZRC SAZU. Tehtne uvodne misli predsednika države stojijo na čelu razpravnega dela številke.

Trubarjeva številka želi na simbolni in vsebinski ravni uresničiti več namenov. Poleg obeležitve prazničnega leta in obletnici primerne spoštljive zazrtosti k Trubarju kot začetniku slovenskega knjižnega jezika ter argumentiranega vrednotenja pomena njegovega dela in dela njegovih naslednikov, ki ga neposredno ali posredno izkazujejo številne zajete razprave, na več načinov znatno prispeva k jasnejšemu pogledu na sistem slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja. Približuje ga s strnjenimi prikazi rezultatov dosedanjih raziskav različnih ravnin jezikovne zgradbe, izpopolnjuje z novimi raziskavami ožje zamejene jezikoslovne problematike in osvetljuje s pogledi, usmerjenimi k času in okoliščinam Trubarjevega delovanja, ki so jih prispevali strokovnjaki z različnih področij.

Razprave, ki jih prinaša Trubarjeva številka Slavistične revije, so razporejene v pet tematskih sklopov. Uvodni sklop sestavljajo tri razprave splošnejšega pomena. Prva (Ada Vidovič Muha) presoja 16. stoletje kot čas prehoda slovenskega jezika iz kulturnega v knjižni in kot čas vzpostavitve narodotvorne vloge jezika – oboje v zapletenih okoliščinah tedanjega evropskega kulturnega in političnega prostora. Druga (Marko Kerševan) se podrobneje ukvarja z razmerjem med Trubarjevo protestantsko krščansko vero in vprašanjem (ljudskega) slovenskega jezika. Način razumevanja Cerkev kot Cerkev Božje besede, kakršen je bil značilen za luteransko-evangelizacijsko cerkev, je Trubarja in druge protestantske pisce spodbujal k pisnemu uveljavljanju slovenskega jezika v vlogi posredovalca Božje besede. Tretja razprava prvega tematskega sklopa (Gerhard Giesemann) pa opozarja na značilne posebnosti slovenske reformacije, prepoznavne zlasti na osnovi Trubarjevih pesemskih in psalmskih besedil ter njegovih biblijskih prevodov. Izpostavljene so tiste poteze Trubarjevega krščanskega nauka, ki kažejo prilagojenost potrebam slovenskega naroda. Predstavitev specifičnosti Trubarjeve teološke misli in njegovega oznanjevalnega načina je oprta na primerjavo z avtorju dobro poznanim Lutrovim teološkim naukom.

Jedro drugega tematskega sklopa so pregledne razprave, ki prikazujejo problemski obseg novejših (zlasti tistih, ki so bile opravljene v zadnjih petdesetih letih) ali vseh dosedanjih obravnav različnih ravnin jezikovne zgradbe slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja. Na zasnovo in pripravo tovrstnih prikazov je vplivalo spoznanje, da je vse bolj značilna posledica sodobnega hitenja k novim raziskovalnim ciljem tudi »spregled«
že opravljenih raziskav in – kot logična posledica – prezrtje že obstoječih

ugotovitev. Oboje hkrati tudi pomeni, da sodobna znanost ne raste nujno iz že izoblikovanih, veljavnih spoznanj in utrjenih temeljev, ampak se v obliki novih poskusov neredko znova odpravlja proti istim ciljem, vendar z manj trdnih izhodišč, kot bi lahko bila, če bi upoštevala že ugotovljeno. V pregledno zasnovanih razpravah je prikazan obseg problematike, zajete z dosedanjimi obravnavami oblikoslovnega (Majda Merše), besedoslovnega (Jožica Narat) in skladenjskega (Kozma Ahačič) značaja. S seznamom besedotvornih razprav in z njihovo okvirno tematsko razvrstitvijo je bil nakazan tudi obseg doslej obravnavane besedotvorne problematike (Andreja Legan Ravnikar).

Naštete obravnave hkrati v manjši ali večji meri razširjajo območje v preteklosti obravnavane tematike: npr. s prikazom obsega in tipologije nepregibno oz. nesklonljivo rabljenih besed, ki pripadajo pregibnim besednim vrstam (Majda Merše), ter s sistemsko predstavitevijo pridevniških tvorjenk glede na tvorbo, pogostost rabe, konkurenčna razmerja različic in glede na izpričane besedotvorne pomene (Andreja Legan Ravnikar) – oba dopolnilna prikaza upoštevatata stanje v slovenskih biblijskih prevodih 16. stoletja. Dopolnilnega značaja je tudi prikaz retorične razsežnosti skladnje v delih slovenskih protestantskih piscev, ob tem pa tudi retorične razgledanosti protestantskih piscev in njihove odvisnosti od potencialnih zgledov (Kozma Ahačič). Prikaz obsega in dosežkov dosedanjih besedoslovnih raziskav, ki se zaradi težko obvladljive problemske širine področja osredinja predvsem na besedni zaklad kot na sistem leksikalnih enot različnih tipov (upoštevata tudi razlage leksikalnih enot ter njihove medsebojne odnose), pa dopolnjujejo kritična opozorila na novejšo ugotovitve in na spregledana dejstva (Jožica Narat). Predzadnja razprava tematskega sklopa predstavlja potrebne delovne faze priprave širokoobvestilnega zgodovinskega slovarja ter rezultate prizadevanj za Slovar jezika slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja (France Novak). Sestavni del pripravljanih del za slovar je tudi jezikoslovna teorija, razvijajoča se ob besednovrstni členitvi besedja, ki je v razpravi deloma ponazorjena, v veliko večji meri pa dopolnjena s prikazom števnškega sistema slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja. – Sklop zaključuje pregled vseh dosedanjih teorij o temelju slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja (Jakob Müller), ki hkrati zaobsega vse ravnine jezikovne zgradbe. Vanj so vključena tudi razmišljanja slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja, ki zadevajo izbiro imena knjižnega jezika, določitev njegovega ozemeljskega obsega, naslovnike, njegovo govorno izhodišče, načela črkopisa, izreke, izbire besedja in gradnje besedil.

Glede na število zajetih razprav je najobsežnejši tretji tematski sklop, ki je hkrati tudi vsebinsko zelo pester. Sega od prikaza jezikovnih značilnosti Trubarjevega besedila iz začetnega obdobja (Jože Toporišič) preko primerjalno in razlikovalno zasnovane opredelitve Trubarjeve norme (Marko Jesenšek) do prikaza glasoslovne in oblikoslovne problematike, ki jo izkazujejo Trubarjeva kasnejša dela (Gerhard Neweklowsky). V Toporišičevi razpravi so na osnovi odlomkov iz Trubarjevega prevoda Matevževega evangelija iz leta 1555 poleg problematike zapisa fonemov predstavljene tudi rešitve številnih pravopisnih, glasoslovnih, oblikoslovnih, tvorbenih, ubesedovalnih in skladenjskih vprašanj. K jasnejši podobi Trubarjeve knjižne norme, ki povzema stanje in razmerja na različnih ravninah jezikovne zgradbe, je pripomogla Jesenškova primerjava z normo prekmurskega knjižnega jezika, ki jo je v 18. stoletju izoblikoval Števan

Küzmič. V razpravi Gerharda Neweklowskega so natančneje prikazani razvojni procesi, ki so v času od 1560 do 1582 potekali na različnih ravlinah Trubarjevega jezika, zlasti pa na pisni, glasoslovni in oblikoslovni. Prikaze oblikoslovne problematike, izpričane v posameznem delu ali razvojno, dopolnjuje obravnava členkov, uporabljenih v prvem Trubarjevem tisku, hkrati pa kot redkeje raziskovane besedne vrste (Tomo Korošec). V razpravi o dvojini v Dalmatinovem Pentatevhu (Aleksandra Bizjak Končar) sta predstavljeni metodi korpusnega jezikoslovja, ki omogočata strojno zaznavanje in prikaz dvojine kot slovnične kategorije, posebej značilne za slovenščino in glede na prisotnost že večkrat preverjane tudi v obdobju nastanka slovenskega knjižnega jezika.

V drugi polovici tematskega sklopa so nanizane razprave, ki se z različnih vidikov ukvarjajo z besedjem, uporabljenim v delih slovenskih protestantskih piscev 16. stoletja. Obseg zajetja Trubarjevega besedja in načine njegove predstavitve v slovarskih opisih 19. stoletja – zlasti v Pleteršnikovem slovarju – predstavlja razprava Irene Orel, ki zajeto besedje glede na izkazane značilnosti tipološko opredeljuje, preverja pa tudi njegovo kontinuiteto, tako na izrazni kot na pomenski ravni. – Sledita razpravi, ki se glede na obravnavano problematiko uvrščata na pomenoslovno področje. Pomensko širino in ubesedovalne načine konceptualne metafore BESEDA JE X ... v slovenskem knjižnem jeziku 16. stoletja prikazuje razprava Erike Kržišnik, z obsegom in izrazno tipologijo protipomenskosti, izpričane zlasti v protestantskih seznamih slovarskega značaja, pa se ukvarja razprava Marjete Humar. S poimenovalno problematiko in s terminološkimi vprašanji se ukvarjata razpravi Ljudmile Bokal (*Zametki terminologije v Dalmatinovem Registru*) in Andreje Eržen (*Poimenovanje jezika in naroda v delih slovenskih protestantskih piscev*). V prvi so (razčlenjeno glede na pripadnost strokam) predstavljeni zametki terminologij, odkriti v Registru iz leta 1584, v drugi pa so uokvirjeno s širšim teoretičnim razmislekom in vpeto v celovitejši zgodovinski pregled obravnavana poimenovanja jezika in naroda, ki jih je mogoče zaslediti v delih slovenskih protestantskih piscev (Andreja Eržen). Na poimenovalno problematiko se navezuje tudi rekonstrukcija podobe otroka v zadnji razpravi tematskega jedra, izoblikovana na osnovi omemb otroka in poimenovanj iz iste pomenske skupine v Trubarjevih delih (Milena Mileva Blažič). Razprava je (izraziteje kot predhodna) interdisciplinarna, saj z navedbami družbenih okoliščin za razvojno spreminjanje pojmovanja otroka problemsko sega tudi na sociološko oz. družboslovno področje.

Tudi četrti tematski sklop je vsebinsko raznolik. Vanj sta poleg razprav, ki se izraziteje ukvarjajo z besedilnovrstno in prevodno problematiko, kakršna se je primerjalno odpirala ob biblijskih prevodih, uvrščeni tudi razpravi, ki se teoretično in hkrati primerjalno ukvarjata s Trubarjevim konceptom knjižnega jezika. Sklop uvaja razprava Martine Orožen, ki prikazuje jezikovne značilnosti Trubarjevih prevodno neodvisnih evangelijskih povzetkov, razlagalne postopke pa preverja v prav tako izvorni kratki postili iz leta 1558. Poseben poudarek je namenjen analizi ubeseditve ter skladdenjskih lastnosti besedilne zvrsti, pa tudi njeni stilistični izoblikovanosti. – Razprava Francke Premk prinaša strnjen pregled prevodne problematike, ki je bila v minulih treh desetletjih obravnavana v nizu njenih razprav, posvečenih raziskavi predvidevanega odvisnostnega razmerja med hebrejskim izvornikom in Trubarjevimi biblijskimi prevodi. Poseben poudarek je namenjen pomenoslovni tematiki. Primerjalno z znanimi prevodnimi

predlogami (zlasti z Lutrovo Biblijo in Vulgato) je bila na manjšem besedilnem vzorcu znova preverjena Trubarjeva prevajalska praksa (Ihar Klimau). Značilnost obravnave je njena osredinjenost na skladenjsko in slovnično strukturo, novost pa preverjanje prevodne obstojnosti besednih vrst.

V drugem delu tematskega sklopa Anita Peti-Stantič prikazuje Trubarjev koncept narodnega jezika v luči tujih eno- in večjezičnih konceptov ter primerjalno z drugačno zamisljivo Matije Vlačiča Ilirika – na Hrvaškem rojenega in v nemških deželah delujočega reformatorja in Trubarjevega sodobnika. Pomen in hkrati veličina Trubarjevega dela sta preverjena tudi preko učinka na kasnejše jezikoslovce – zlasti Kopitarja, ki je bil kritičen do germanizmov v Trubarjevem (in deloma Dalmatinovem) jeziku (Jochen Raecke). Avtorjevo večstransko razmišljanje odkriva razloge tako za Trubarjevo izbiro jezikovnih sredstev kot za Kopitarjev odklonilni odnos do uporabljenih germanizmov v sočasni družbenonazorski pogojenosti obeh ustvarjalcev: v Trubarjevem (in Dalmatinovem) pragmatičnem protestantskem jezikovnem nazoru in v romantičnem Kopitarjevem.

V zadnji tematski sklop so uvrščene razprave, ki časovno segajo preko 16. stoletja, ozemeljsko preko slovensko govorečega področja, problemsko pa ne le preko meja jezikoslovja, ampak tudi preko meja slovenske reformacije. Dragoceno bibliografsko opozorilo na nahajališča in raznolikost ponovnih izdaj dveh Megiserjevih del (zbirke pregovorov ter knjige, v kateri je med prevodi očenaša v 40 jezikov tudi slovensko besedilo) prinaša razprava Marijana Smolika. Predzadnja razprava (Pavle Jović) opozarja na prispevek Trubarja in njegovih sodelavcev k reformi cirilice, hkrati pa s prikazom te dejavnosti posredno kaže na širino Trubarjevega delovanja. Smiselnost protestantskih posegov v pisavo so potrdile reforme, opravljene na srbskih tleh na začetku 19. stoletja. Na imensko problematiko, ki jo izkazujejo Trubarjeva dela, se navezuje obravnava flektivne derivacije v slovenskih krajevnih imenih (Silvo Torkar), ki jo prinaša zadnja razprava Trubarjeve številke Slavistične revije.

K cilju, ki ga je predstavljala pričujoča Trubarjeva številka Slavistične revije, je vodila razmeroma kratka, sklenjena in le blago vijugava pot. Pobudo zanjo sta dala Ada Vidovič Muha, glavna urednica za jezikoslovje, in Tomo Korošec, odgovorni urednik revije. Z njo se je strinjal uredniški odbor revije, z veseljem pa jo je sprejela delovna skupina Sekcije za zgodovino slovenskega jezika Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša, ki je pripravila simpozij, zbrala prispevke, opravila potrebno recenzijsko (Majda Merše, Kozma Ahačič, Andreja Legan Ravnika, Jožica Narat), lektorsko (Jožica Narat) in tehničnourejevalno delo (Kozma Ahačič). Pri branju cirilskega besedila je sodeloval tudi Vlado Nartnik, pri tehničnem urejanju številke pa Andreja Žele. Izid obsežne številke so omogočila finančna sredstva, pridobljena iz različnih virov: poleg sredstev, potrebnih za redno izhajanje revije, tudi »prihranek« denarja, dodeljenega in darovanega za izvedbo simpozija,¹ ter sredstva, ki jih je ob podpori direktorja ZRC SAZU, dr. Ota Lutharja, za natis odobril Sklad za mednarodno sodelovanje ZRC SAZU.

¹ Financenerji in donatorji simpozija so bili: Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije, Adria Airways, Kuhta Vodice, Leran Novo mesto, Merkur Slovenija, Spina Novo mesto in Transport Jerman.

Eden izmed manj opaznih namenov Trubarjeve številke Slavistične revije je ponovno opozoriti na Trubarjeva prizadevanja za oblikovanje slovenskega knjižnega jezika in ob njih spomniti na vrednost, ki jo predstavlja današnji, vsem funkcijam dorasli slovenski (knjižni) jezik. Trubarjeve izjave, zapisane v uvodih večjega števila del, kažejo, da je občutil veliko veselje in ponos ob uresničenih nalogah, kakršna je npr. bila prevod Biblije v slovenski jezik. V uvodu k prevodu Hišne postile po več kot tridesetletnem ustvarjalnem prizadevanju, ki je v veliki meri zadevalo tudi jezik, npr. piše: *LVbi Priatili inu Bratje v'Christufu Iesufu. Vam je vfem dobru veidezhe, koku je Bug ta Nebeski Ozha, is velike neisrezhene Gnade inu milosti, tudi nas Krainze inu Slovenze, raven inu poleg drusih Folkou, htej veliki gnadi puftil priti, de my tudi to cejlo fveto BIBLIO, ali vfe Svetu Pifmu, vnašhim pravim Slovenškim inu materinim jesiku imamo inu beremo, sa katero veliko gnado inu dobruto bi my spodobnu Boga imejli zhaftiti inu sahvaliti* (Trubar: Hishna Postilla, I,):):(5a). Bilo bi lepo, ko bi delček tega veselja in ponosa še vedno znali občutiti, zlasti tedaj, kadar v roke dobivamo zahtevnejša dela, napisana v slovenskem jeziku. Tako je po našem prepričanju tudi pričujoča številka Slavistične revije. V branje jo pošiljamo z željo, da bi domačim in tujim bralcem širila strokovno obzorje, hkrati pa služila kot spodbuda in izhodišče za nadaljnje raziskovalne korake k poznavanju slovenskega knjižnega jezika 16. stoletja in k pravilnejšemu razumevanju slovenske jezikovne zgodovine.

Majda Merše